

Abstract:

The proceedings are accelerated, the litigants can access a website and fill out the forms Raise disputes related to arbitration procedures electronically and defend their claims. arbitration Online increases the speed and efficiency of arbitration. Document filing systems in databases It allows the parties to send many documents with considerable speed from any place geographically and at any distance without paying the lowest costs in virtual space. These issues It has caused the attention of various societies to the issue of online arbitration in legal systems. Although so far from arbitration There has been no mention of online in Iran's legal system, but the need to pay attention to it is felt more than ever can be Also, in French law, there is no supranational or EU-related instrument of online arbitration There is no set separately from offline arbitration. This issue is even resolved in relation to the setting \ online disputes It is also true. Likewise, online arbitration is the same as normal arbitration It is adjusted. However, there are features for online arbitration that show this You must have distinct principles to set up a petition

بررسی تطبیقی داوری آنلاین در نظام قضایی ایران و فرانسه

ندا جعفری^۱جمشید شریفیان^۲علیرضا انتظاری^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۴/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۶/۷

چکیده

از آنجا که کاربرد داوری آنلاین در اختلافات و منازعات سبب صرفهجویی در زمان و افزایش کارایی و تسریع در امر دادرسی میگردد، طرفین دعوا میتوانند با دسترسی به یک وبسایت و تکمیل فرمهای مربوط به تشریفات داوری به صورت الکترونیکی اختلافی را مطرح و از ادعای خود دفاع کنند. داوری آنلاین سرعت و کارایی داوری را افزایش میدهد. سیستمهای بایگانی اسناد که در پایگاههای اطلاعاتی وجود دارد به طرفین این امکان را میدهد که اسناد بسیاری را با سرعت قابل توجهی از هر مکان جغرافیایی و با هر فاصلهای بدون پرداخت کمترین هزینههای در فضای مجازی ارایه دهند. این مسائل سبب توجه مجامع مختلف به امر داوری آنلاین در نظامهای حقوقی شده است. هرچند تاکنون از داوری آنلاین در نظام حقوق ایران سخنی به میان نیامده است، اما ضرورت توجه به آن بیش از پیش احساس میشود. همچنین در حقوق فرانسه، هیچ گونه ابزار فراملیتی یا مربوط به اتحادیه اروپا که داوری آنلاین را به صورت جداگانه از داوری آفلاین تنظیم کند وجود ندارد. این موضوع حتی در رابطه با تنظیم حل اختلافات آنلاین^۴ نیز صادق است. به همین ترتیب، داوری آنلاین به همان شیوههای که داوری عادی است، تنظیم میشود. با این حال، ویژگیهایی برای داوری آنلاین وجود دارد که نشان میدهد این مورد باید برای تنظیم دادخواست اصول متمایزی داشته باشد.

کلمات کلیدی: داوری آنلاین، صدور رأی، اجرای رأی، توافقنامه داوری آنلاین، حقوق ایران و فرانسه

^۱ دانشجوی دکتری گروه حقوق، واحد نراق، دانشگاه آزاد اسلامی، نراق، ایران

^۲ استادیار گروه حقوق، واحد نراق، دانشگاه آزاد اسلامی، نراق، ایران (نویسنده مسئول).

^۳ استادیار گروه حقوق، واحد نراق، دانشگاه آزاد اسلامی، نراق، ایران

^۴ Online Dispute Resolution

حل اختلاف و منازعات به وجود آمده در جوامع از طریق داوری و میانجیگری از ادوار گذشته تا به امروز به عنوان یکی شیوه حل و فصل اختلاف مورد قبول و پذیرش همگانی بوده است. امروز پیشرفت روزافزون فناوریهای دیجیتال باعث شده که با دخالت ابزارهای الکترونیکی مقوله داوری از طریق اینترنت و در فضای مجازی مطرح گردد. داوری آنلاین یکی از روشهای حل اختلاف است که به داور این امکان را میدهد که از هر نقطه از دنیا نظریه خود را نسبت به موضوع داوری اعلام نماید. این شیوه حل اختلاف به لحاظ دخالت ابزارهای علمی دارای ویژگیهای منحصر به فردی است که سبب گردیده به سرعت در همه کشورهای دنیا مورد استقبال قرار گرفته و از آن به عنوان یک شیوه مناسب، سریع و پیشرفته برای رسیدگی و اتخاذ تصمیم حقوقی استفاده گردد. تسهیل در دسترسی و هزینههای ناچیز فرآیندهای دادرسی از مزایای این نوع داوری است. برای ورود به مبحث اصلی داوری آنلاین، ضروری است که تعریفی از داوری در حقوق ایران و فرانسه ذکر شود.

داوری آیینی است مبتنی بر تراضی طرفین اختلاف که این توافق در قرارداد داوری ابراز میگردد. مقصود از قرارداد داوری اعم از قرارداد یا شرط داوری است، چراکه شرط داوری نیز نوعی قرارداد محسوب میشود که مبتنی بر توافق اراده طرفین است و تنها به قدرت اراده طرفین ضمن عقد دیگر درج شده است (کاتوزیان، ۵۳۸۱: ۶۷۱). در حقوق فرانسه اصطلاح داور به شخصی اطلاق میشود که از سوی طرفین اختلاف، برای حل اختلاف فیما بین برگزیده میشود (Larousse, ۲۰۰۵: ۴۵).

نگارنده در این تحقیق که به روش تحلیلی - توصیفی و با استناد به منابع کتابخانهای انجام خواهد گرفت، در تلاش است که داوری آنلاین، و فرآیندهای آن را در حقوق ایران و فرانسه بررسی نماید. تحقیق حاضر در پی پاسخگویی به این پرسشها است که ماهیت داوری آنلاین چیست و فرآیند آن در حقوق ایران و فرانسه چگونه است؟

۲. داوری آنلاین

داوری آنلاین، به لحاظ ماهوی از قواعد یکسانی در مقایسه با دادرسی سنتی تبعیت میکند. برای مثال، «تراضی» طرفین در برگزاری و جریان دادرسی تا صدور حکم تأثیر عمده ای دارد و این امر هیچگاه منتفی نیست که رسیدگی از طریق میانجیگری یا مذاکره یا سازش آنلاین، پیش از اینکه مهیا یا منجر به صدور رأی شود، خاتمه یابد. البته حضور واسطههای فنی ناشی از ارتباطات، دخالت افرادی متخصص را میطلبد که همین امر و برخی مسائل دیگر. گاه منجر به ایجاد پارهای از مشکلات میشود که اغلب جنبه حقوقی دارند. با این فرض که به لحاظ ماهوی، تفاوتی بین داوری آنلاین و نوع سنتی آن وجود ندارد و این دو فقط در «تشریفات» با همدیگر اختلاف دارند و نیز بر این مبنا که لازمه صحت و اعتبار داوری آنلاین. رعایت حقوق طرفین و اصول دادرسی عادلانه است و تخلف از این اصول و قواعد، منجر به بی اعتباری رسیدگی انجام شده خواهد بود (السان، ۵۳۸۱: ۸۱-۸۰)

حل و فصل دعاوی در فضای مجازی، نتیجه اعمال فناوری اطلاعات و تکنولوژی ارتباطات بر راه‌های غیر قضایی است. (هورنل، ۲۰۰۰: ۶۱) داوری در فضای مجازی به نامهای دیگری چون داوری سایبری (cyber Arbitration) داوری آنلاین (Online Arbitration) داوری الکترونیکی (Electronic Arbitration) و .... اطلاق میشود که همگی گویای ویژگی جدید بودن این نوع از داوری هستند (مورک، ۲۰۰۰: ۵).

در داوری آنلاین بین‌المللی، توافق داوری باید به صورت کتبی باشد. ماده ۲(۲) کنوانسیون نیویورک در مورد به رسمت شناختن و اجرای دیوان داوری خارجی (کنوانسیون نیویورک) بیان میکند که: «اصطلاح، توافقنامه به صورت کتبی، باید به عنوان یک بند در قرارداد یا توافق داوری، به امضای طرفین و در تبادل نامه‌ها و تلگراف موجود باشد».

دادرسی مجازی^۱ نخستین خدمت داوری آنلاین از نوع خود است که در مارس ۱۹۹۶ تأسیس گردید. در سازمان حقوق در فضای مجازی^۲ و مرکز ملی مطالعه اطلاعات خودکار^۳ در ایالات متحده، این نهاد را تأسیس کردند و هدف حل و فصل سریع و مدیریت و آزادانه روند داوری بوده است. دادرسی مجازی محدود به کاربران سیستمهای آنلاین، کسانی که مدعی زیان از پیام‌ها، نامه‌ها یا پوشه‌های الکترونیکی هستند و کارمندان سیستم بوده است (www.Vma.org).

در دادرسی آنلاین، فناوری در اختیار روشهای جایگزین قرار گرفته است. روشهای جایگزین در این مفهوم عام به معنی حل و فصل اختلافات از طریق غیر از دادگاه است که شامل سایر طرق رسیدگی حقوقی نظیر داوری میشوند. به عبارت دیگر، دادرسی آنلاین، فناوری اطلاعات و شیوههای ارتباط از دور را برای فرایند دادرسی آنلاین نظیر میانجیگری، سازش و داوری به کار میگیرد. بنابراین، دادرسی آنلاین ضرورتاً نوعی توسعه در قلمرو روشهای جایگزین به شمار میآید و دارای مزایای آن از جمله تأثیر بیشتر، اختیار و کنترل طرفین بر دادرسی. هزینههای کمتر و سرعت رسیدگی است. در واقع، ظهور فناوریهای جدید از برخی جنبهها به مزایای روشهای جایگزین افزوده است. اگر چه دادرسی آنلاین بنابر یک مفهوم مدیریت دادرسها از طریق وسایل ارتباطی جدید است، اما نباید فراموش کرد که تغییر وسایل، منجر به تغییر روش حل و فصل اختلاف نیز شده است. بنابراین باید اذعان داشت که شیوه آنلاین خط مشی جدیدی را در حل و فصل اختلافات معرفی میکند (السان، ۲۰۰۳: ۵۳۸۱).

^۱ .Virtual Magistrate

^۲ .National Center for Automated information Research (NCAIR)

^۳ . Cyber Law Institute (CLI)

اولین گام در راستای داوری آنلاین انعقاد توافقنامه داوری میان طرفین و داور است. با در نظر گرفتن حضورمان در عصر ارتباطات امروزه توافقنامه‌های داوری به جای فرمهای سنتی که معمولاً شامل گزارشهایی با چاپ کاغذی یا دست خط و امضای طرفین شرکت کننده است بیشتر با استفاده از وسایل مدرن ارتباطات الکترونیکی مانند اینترنت منعقد میشوند در حالیکه چارچوبهای قانونی مرتبط باچنین توافقنامه‌های از جمله کنوانسیون ۸۵۹۱ نیویورک در سالهای قبل از فراگیر شدن اینترنت تصویب و تثبیت شده است. یکی از شرایط اعتبار توافقنامه‌های داوری آنلاین مانند داوری سنتی مکتوب بودن^۱ است که در ماده ۲۷ قانون نمونه آنسیترال به آن اشاره شده است این ماده مقرر میدارد: "توافقنامه داوری باید به شکل مکتوب باشد ... " همچنین در خصوص شرط مکتوب بودن بند ۲ ماده ۹ کنوانسیون ۲۰۰۵ اعلام نمود که هرگاه قانونی، کتبی بودن مراسله یا قراردادی را ضروری بداند یا ضمانت اجرایی برای فقدان مکتوب بودن آن مقرر دارد، این الزام به وسیله مراسله الکترونیکی محقق خواهد شد. در صورتی که اطلاعات مندرج در آن به طریقی قابل دسترسی باشد که بتوان آن را برای مراجعات بعدی به کار گرفت به این ترتیب به همه مباحث موجود در زمینه معتبر دانستن اشکال مختلف اسناد الکترونیکی تمام مباحث را به نحو شایسته پوشش داد و راه را برای خود تکنولوژی در حقوق مدرن هموار نمود و بگونه ای تنظیم شده است تا با پیشرفتهای آینده در زمینه روابط تجاری هماهنگی داشته باشد. (Hill, ۳۲۰۰).

در حقوق فرانسه، کتاب چهارم قانون آیین دادرسی مدنی به داوری اختصاص یافته است. در مواد ۱۴۴۲ الی ۱۹۱۴ به داوری داخلی پرداخته شده که ماده ۳۱۴۴ این قانون، توافق نامه کتبی را از شرایط صحت قرارداد داوری دانسته است.^۲ در رابطه با توافقنامه داورای آنلاین ماده ۳۱۴۴ قانون آیین دادرسی جدید فرانسه اعلام داشته است: «برای معتبر بودن، مفاد توافقنامه اصلی داوری باید به صورت مکتوب باشد و یا در قرارداد یا سندی که به آن ارجاع میگردد، به صورت مکتوب گنجانده شده باشد». طبق ماده ۷ قانون داوری تجاری بینالمللی ایران «موافقتنامه داوری باید طی سندی به امضای طرفین رسیده باشد، یا مبادله نامه، تلکس، تلگرام، یا نظایر آنها بر وجود موافقتنامه مزبور دلالت نماید. یا یکی از طرفین طی مبادله درخواست یا دفاعیه، وجود آن را ادعا کند و طرف دیگر عملاً آن را قبول نماید. ارجاع بهسندی در قرارداد کتبی که متضمن شرط داوری باشد نیز به منزله موافقتنامه مستقل داوری خواهد بود».

وسایل الکترونیک از قبیل پست الکترونیکی و وب سایت میتواند به نحوی به عنوان معادلی برای عملکرد وسایل ارتباطی سنتی مثل تلگرامها و نامهها در نظر گرفته شود. البته باید توجه داشت که با توجه به پیشرفت تکنولوژی مفهوم وسایل الکترونیکی نیز در آینده گسترش خواهد یافت. در ماده ۲ کنوانسیون نیویورک، ماده ۲۷ قانون نمونه آنسیترال مصوب ۵۹۸۱، ماده ۹۱۴۴ و ۶۷۷۱ قانون داوری بلژیک مصوب

^۱. written form

^۲. Article 1443 of France - Code of Civil Procedure: «To be valid, an arbitration clause shall be in writin...»

۳۲۰۱ به این مورد اشاره شده است. ماده (۲) ۷ قانون نمونه آنسیترال درک وسیعتری از واژه‌ی مکتوب بودن ارائه می‌دهد. یک معاهده در صورتی مکتوب است که در آن سند امضاء شده توسط طرفین و یا تبادل نامه‌ها، تلکس، تلگرام یا سایر وسایل ارتباط از راه دور که یک گزارش ثبت شده از توافقات آنها را فراهم می‌آورد در آن گنجانده شده باشد) پارسا، ۵۳۹۴: ۱

۴. فرایند داوری آنلاین در حقوق

فرایند داوری آنلاین در حقوق ایران و فرانسه دارای ساختار و اصولی است که عبارتند از:

۱.۴. نحوه صدور رای و اعتبار آن

از حیث آیین حاکم، داوری آنلاین ممکن است به روشهای مختلفی صورت گیرد یکی از راههای ممکن، استفاده از آیینهای موجود برای داوریهایی سنتی است. مانند اینکه از قواعد داوری آنسیترال بهره گرفت. راه دیگر این است که آیینی متناسب با وسایل ارتباطی در داوری آنلاین در نظر گرفته شود. این واقعیت را باید پذیرفت که گریزی از تمام قواعد داوری وجود ندارد و آنلاین بودن رسیدگی در هر حال پاره ای از اوصاف دادرسی سنتی را به همراه خواهد داشت حتی اگر تمام روند داوری به صورت آنلاین باشد باز هم رعایت تشریفات و آیین خاصی حاکم است در غیر اینصورت هیچ تضمینی برای دادرسیمنصفانه یا التزام محاکم دولتی مبنی بر اجرای رای صادره وجود نخواهد داشت (السان، ۵۳۸۱).

داوری در هر نوع و روشی انجामी از جمله الکترونیک همیشه مبیایست مطابق با اصول کلی قانون داوری قرار گرفته و موازین آمره را رعایت کند و تحت هیچ شرایطی از جمله توافق طرفین نمیتوان از این اصول تخطی کرد چرا که اصل حاکمیت اراده نمیتواند قوانین آمره داوری را دست کم بگیرد. اصول بیطرفی و برخورد مساوی و برابر با طرفین که در مواد ۱۲ و ۸۱ قانون نمونه بیان شده است در میان قوانین الزام آور داوری از اهمیت ویژه ای برخوردار است. اگر این اصول را نقض نمایند همانند زمانی که در یک روند سنتی داوری این اصول نقض شده باشد داوری آنلاین خود را در مقابل چالش عظیم عدم اعتبار قرار خواهد داد (مسعودی، ۳۹۳۱).

بر اساس ماده ۷۲ قانون داوری تجاری بینالمللی ایران: «۱- داور برحسب قواعد حقوقی که طرفین در مورد ماهیت اختلاف برگزیده‌اند، اتخاذ تصمیم خواهد کرد. تعیین قانون یا سیستم حقوقی یک کشور مشخص، به هر نحو که صورت گیرد، به عنوان ارجاع به قوانین ماهوی آن کشور تلقی خواهد شد. قواعد حل تعارض مشمول این حکم نخواهد بود، مگر این که طرفین به نحو دیگری توافق کرده باشند. ۲- در صورت عدم تعیین قانون حاکم از جانب طرفین داور، براساس قانونی به ماهیت اختلاف رسیدگی خواهد کرد که به موجب قواعد حل تعارض مناسب تشخیص دهد...».

در هر صورت به منظور تضمین عدالت و رعایت اصول آمره آئین داوری، استفاده از وسایل الکترونیکی، صرفنظر از حیطة عملش، باید به طور مناسبی در روند رسیدگی توسط دیوان داوری یا داور با توافق طرفین همراه گردد و به هیچ وجه ناقص اصول الزام آور داوری نباشد تا شناخته شده و رسمیت یابد. پس طرفین

برای توافق بر سر استفاده از وسایل الکترونیکی برای اجرای روند داوری تا حدی آزاد هستند که این توافق با اصول الزام آور آئین داوری در تضاد نباشد این دیوان داوری یا داور است که میتواند درباره استفاده از وسایل الکترونیکی تصمیم گیری کند. داوری آنلاین در عین حال ممکن استجالیهای غیر قابل اغمازی از حیث احضار شهود و بازجویی از ایشان داشته باشد تأمین دلایل و برگزاری جلسات دادرسی مستلزم حضور و توافق طرفین است و داوران از جمله باید در این زمینه اتخاذ تصمیم نمایند که چه زمانی و چه مکانی تشریفات داوری رعایت شده است. هدف داوری آنلاین کاستن از هزینهها و تسریع دادرسی خصوصی طرفین اختلاف است اما در این راه نباید تشریفات که تضمین کننده دادرسی منصفانه به شمار میرود نادیده انگاشته شود. (Nasir & Yu, ۳۲۰۰).

نحوه صدور رأی در داوری آنلاین فرانسه بدین صورت است که پس از استماع شهادت شهود از طریق ویدئو کنفرانس صوتی یا تصویری و بررسی اسناد و دلایل که از طریق وسایل الکترونیکی وصول میشود داوران نیز در صورت تشکیل هیأت مرکب، جلسات شور و مشورتی برگزار میکنند تا به نقطه نظر مشترکی برسند که میتواند از طریق همان وسایل الکترونیکی فوق الذکر باشد (مورک، ۲۰۰۰: ۱۳) هنوز هیچ گونه مدل و قاعده خاصی برای شور الکترونیکی وضع نشده است اما مخالفتی هم با آن نشده تا جاییکه در حقوق فرانسه تصریح شده است که چنانچه طرفین بر چنین روشی توافق کنند، شور الکترونیکی صحیح و معتبر است. (همان، ۳۳) ۴.۲ ابلاغ و اجرای رای صادره از داوری آنلاین

اهمیت ابلاغ رای داور از این حقیقت سرچشمه میگیرد که عمل ابلاغ رای به طرفین دعوا تأثیرات قابل توجهی هم از نظر بنیادی و هم از نظر ایجاد رویه در داوری آنلاین خواهد داشت. این قضیه به طرفین دعوا اجازه میدهد که مفاد حکم را تشخیص دهند و سپس اقدامات ضروری بعدی را برای ایجاد یا حضور مراحل بعدی بردارند زیرا در یک فرایند رسیدگی رای صادره در داوری بلافاصله پس از صدور واجد اعتبار امر قضاوت شده خواهد بود (Cachard, ۳۲۰۰) بنابراین ارسال رای بدون تغییر بسیار مهم و اثرگذار خواهد بود. تأمین شرایط ابلاغ به وسیله ارتباطات الکترونیک و با استفاده از قوانین جدید بسیار دقیق و آسان بوده و اتفاقاً موجب تسهیل این موضوع خواهد شد چرا که ابلاغ یک رای توسط ایمیل امن میتواند به راحتی دغدغههای موجود در این زمینه از جمله تاریخ دار بودن، زمان دریافت و حتی زمان مطالعه متن مربوطه را ثبت و ضبط نماید. بدون تردید یکی از بهترین و آزادانه ترین قوانینملی که در این زمینه نیز میتواند به عنوان یک الگوی مناسب در نظر گرفته شود قانون داوری ۹۹۶۱ انگلستان است که در بند ۱) بخش ۵۵ صراحتاً بیان نموده است: «طرفین جهت توافق بر سر شرایط ابلاغ رای آزاد هستند. در چنین مواردی، طرفین دعوی میتوانند به راحتی توافق نمایند که رای داوری توسط ایمیل به آنها اطلاع داده شود و یا روی سیستم عامل ایمنی که قابل دستیابی آنهاست آپلود گردد» (Hornel, ۳۲۰۰).

به نظر میرسد استفاده از ابزار الکترونیکی برای ابلاغ رای با توجه به اصل حاکمیت اراده صحیح و معتبر است چرا که ماده ۸۴۵ قانون آئین دادرسی مدنی مقرر میدارد: «چنانچه طرفین در قرارداد داوری طرق خاصی برای ابلاغ رای پیش بینی نکرده بودند این امر توسط دادگاه صورت خواهد گرفت که در این صورت ابلاغ رای مطابق مقررات آیین دادرسی مدنی خواهد بود. مفهوم ماده فوق بدین معنا است که چنانچه طریق خاصی برای ابلاغ رای پیش بینی شده باشد یا اختیار آن به داور داده شده است اصل

حاکمیت اراده اقتضا میکند که همان طریق خاص یا تشخیص داور معتبر شناخته شود» (پورنوری، ۲۳۸۱؛ توسلی و بدری زاده، ۳۹۳۱).

در داوری سازمانی در صورتیکه طرفین راجع به نحوه و مرجع ابلاغ آراء داوری توافق نکرده باشند ابلاغ بر اساس مقررات پیش بینی شده انجام خواهد گرفت یعنی با استفاده از ایمیل نیز میتوان ابلاغ را انجام داد البته اگر ایمیل زمان و تاریخ ابلاغ را مشخصاً تعیین نماید و تمامی امور امنیتی رعایت شده باشد و در متن هیچگونه تغییری اعمال نگردد. (Cachard, ۳۲۰۰). اما در داوری موردی داور میتواند راساً نحوه و مرجع ابلاغ را مشخص کند پس به نظر میرسد ارسال و ابلاغ اوراق داوری و حتی اختطاریه‌ها توسط وسایل ارتباط الکترونیکی از جمله فکس و ایمیل دور از انتظار نبوده بلکه در آیندهای نزدیک دست یافتنی است. این در حالی است که در کشورهای پیشرفته صریحاً در داوریها از مراسلات اینترنتی، پست، پیک و تلفن برای ابلاغ اوراق و اوقات دادرسی استفاده میگردد (بوترابی، ۳۸۶۱) ابلاغ رای بهصورت آنلاین با نیازهای حقوقی داوری که متن رأی را برای اجرا یا برای صحیح تلقی کردن ابلاغ ضروری میداند، باید در آرشیو دادگاه داوری ثبت شود (همان، ۸۴).

در داوری آنلاین طرفین اختلاف و داوران میتوانند از مکانهای مختلف با یکدیگر ارتباط برقرارکنند. هم در داوری آنلاین و هم در داوری سنتی این امکان وجود دارد که داوران بدون استماع حضوری اظهارات طرفین به حل و فصل اختلافات پردازند مگر اینکه طرفین بر خلاف آن تراضی کنند. داوران ملزم به ملاقات حضوری و تصمیمگیری راجع به مکان داوری نیستند. زمانیکه طرفین جایگاه داوری را تعیین کردند همه تشریفات داوری و استماعها میتوانند بهصورت الکترونیکی انجام گیرد و داوران صرفاً بایستی مکان داوری را به همان صورتی که طرفین تعیین کردهاند در رأی ذکر کرده و آن را امضا نمایند. لزومی ندارد که ارتباطی بین تصمیمگیری در خصوص صدور رأی و جایگاه داوری وجود داشته باشد.

اگر طرفین در خصوص محل داوری تصریح ننموده باشند در آن صورت دیوان داوری یا نهاد داوری مکان داوری را تعیین میکند.

بند ۱ ماده ۲۰ قانون داوری تجاری بینالمللی ایران مقرر میدارد: «داوری در محل مورد توافق طرفین انجام میشود. در صورت عدم توافق، محل داوری با توجه به اوضاع و احوال دعوا، و سهولت دسترسی طرفین، توسط «داور» تعیین میشود».

در حقوق فرانسه، اگر داوری بصورت کاملاً آنلاین اجرا شود، بحث در مورد محل داوری مطرح میشود. اگر طرفین بر روی مکان توافق کرده باشند، هیچ مشکلی خاصی بوجود نخواهد آمد. با این حال، در مورد داوری سنتی، اگر توافق بر روی محل داوری صورت نگیرد، از یک دادگاه خواسته میشود که اختلاف ارجاع شده به داوری را استماع کند که معمولاً محل را بر اساس محل برگزاری دیوان داوری تعیین میکند.

یکی دیگر از ویژگیهای چالش برانگیز داوری آنلاین مربوط به دسترسی به عدالت و حقوق مربوط بهطرفین است. در دیوانهای سنتی، رویه های مورد استفاده در داوری باید طرفین را به همان حقبرخورداری از حق دادرسی در دادگاههای دولتی پردازند. این بدان معنا نیست که رویه ها باید با دادگاه مشابه باشند، اما هر رویه ای که مورد قبول واقع شده و تصویب میشود نمیتواند عدالت را زیر پا بگذارد. با توجه به این که

جاذبه خاص داوری آنلاین فرصتی است که موجبات صرفه جویی در وقت و کاهش هزینه را فراهم می آورد، داوری آنلاین، انگیزه خاصی برای عدم صداقت موسسات و سازمانهای معتبر ADR کمتری فراهم میاورد که روش هایی را ارائه میدهند که تضمینهای قانونی را به نحو صحیح اعمال نمیکند (Cole, ۲۰۱۴: ۹۱۱).

۵. مقررات ODR در ساختار داوری آنلاین فرانسه

به طور صریح و نظاممند دربارهی داوری آنلاین در حقوق فرانسه بحثی مطرح نشده است. با این وجود اتحادیه اروپا نیز به طور خاص در مورد داوری آنلاین صحبت نکرده است، در ماه نوامبر ۲۰۱۱، پس از یک مشاوره در سراسر اتحادیه اروپا، کمیسیون اروپا پیشنهادی را مطابق با ماده ۱۱۴ TFEU (ماده ۵۹ TEC سابق)، در مورد ODR مصرف کننده و دیگر کاستیهای سیستمهای بازپرداخت (جبران خسارت) مصرف کننده کشورهای عضو مطرح کرد. این پیشنهاد متمرکز بر شکاف در پوشش مکانیسمهای ADR، آگاهی کافی در مورد این ابزارها در زمینه قراردادهای مصرف کننده و تغییرات نوع و کیفیت طرحهای این چنینی بود. پس از توافق سیاسی در مورد پیشنهاد قانونی، مقررات ۱۳۲۳۲۰۱/۵۲۴ (مقررات ODR) در تاریخ ۸ ژوئن ۲۰۱۱ در کنار مجوز ۱۱/۳۲۰۱ / EU در ADR تصویب و منتشر شد (Cole, ۲۰۱۴: ۲۲۷).

مقررات ODR هدف ارائه یک برنامه حل اختلافات آنلاین برای مصرف کنندگان و کسب و کارهای تجاری که به صورت الکترونیکی عرضه میشوند را دارد. ماده ۲ بیان میدارد که: «این قاعده به حل اختلافات در مورد اختلافات مربوط به التزامات قراردادی آنلاین بین یک مصرف کننده در اتحادیه اروپا و یک معامله گر تأسیس شده در اتحادیه اروپا، از طریق مداخله یک واحد ADR که مطابق با ماده ۲۰(۲) از دستورالعمل ۳۲۰۱/۱۱ اتحادیه اروپا و عامل در برنامه ODR فوق ذکر شده است».

برنامه ODR به عنوان یک نقطه ورود برای مصرف کنندگان و معامله گران طراحی شده است: این یک وب سایت تعاملی است که میتواند به صورت الکترونیکی و رایگان در تمامی زبانهای رسمی اتحادیه قابل دسترسی باشد. طرف در حال انجام این فرآیند میتواند فرم دادخواست آنلاین را تکمیل کند که بعداً به اداره گواهینامه ADR که وظیفه حل و فصل اختلاف را به عهده دارد، ارائه میشود.

در جایی که طرفین ظرف ۰۳ روز از تاریخ انتصاب یک واحد ADR موافقت نکنند، ۴۳۲ یا واحد اداری ADR برخورد با اختلاف را رد میکند، شکایت بیشتر مورد پردازش قرار نخواهد گرفت و مدعی از امکان برقراری ارتباط با یک مشاور ODR از اطلاعات عمومی در مورد روشهای دیگر جبران خسارت مطلع میشود.

داوری آنلاین در حال حاضر موضوع یک رژیم حقوقی نیست که کاملاً یا به طور جزئی از داوری سنتی متمایز باشد. در حقیقت، مفسران موافقتند که داوری آنلاین و داوری سنتی به طور کلی همان ویژگیهای اساسی را به اشتراک میگذارند، و حتی حکم ODR که مربوط به حل اختلافات ناشی از خرید آنلاین محصولات و خدمات است، استفاده از داوری سنتی را محدود نمیکند. در عوض، این مقررات یک برنامه

ODR ارائه می‌دهد که هدف آن فیلتر کردن دادخواستها و ارسال پروندهها به موسسات ADR مناسب است (Cole, ۲۰۱۴: ۸۲۲).

با این وجود هنوز مشخص نیست که داوری آنلاین به عنوان یک شکل داوری سنتی، و یا به عنوان یک فرم الزام آور ODR، به اندازه کافی ویژگیهای خاصی را مورد بررسی قرار میدهد تا اینکه داوری آنلاین بتواند بسیار سودمند و به طور بالقوه مشکل ساز نباشد. قانونگذاران تاکنون تا حد زیادی تلاش کردند تا داوری آنلاین را نادیده بگیرند؛ چرا که تکنولوژی که در دسترس است تنها در مراحل آغازین رشد خود است. با این حال، این تکنولوژی به سرعت در حال بهبود است و مگر اینکه قانونگذار به طور جدی ویژگیهایی را که داوری آنلاین را منحصر به فرد میکند، به طور جدی مورد توجه قرار دهد، با این وجود انتظار میرود که مشکلات زیادی رخ دهد.

۶. هویت طرفین و امضای دیجیتال در داوری آنلاین

یکدیگر از مسائلی که در داوری آنلاین مطرح میشود، این است که هویت فردی که با آن در ارتباط هستید همیشه مشخص نیست و باید هویت طرفین در مدارک و اسنادی که مبادله میشود، احراز شود یکی از بهترین راهکارها، شیوه رمزگذاری است که غالباً در قالب امضای دیجیتالی انجام میگردد. در اینجا است که امضای دیجیتالی میتواند نقش بسیار مهمی ایفاء کند. واقعیت این است که امضای دیجیتالی نقش مهمی را در تضمین صحت، صداقت و در نتیجه افزایش اعتمادسازی بازی میکند. خوشبختانه در کشور ما پس از تصویب قانون تجارت الکترونیک و الزام دستگاههای دولتی به استفاده از فرایند دولت الکترونیک به جای سیستمهای سنتی تحولات مثبتی در این زمینه صورت گرفته است که از آن جمله میتوان به ایجاد امضاء و هویت الکترونیکی و استفاده افراد از آن جمله در امور بانکی اشاره کرد. در اروپا دستورالعمل امضای الکترونیکی این دسته از امضاءها را به عنوان جایگزین مناسبی برای امضاءهای دستی محسوب داشته و ضوابطی را برای ایمنی آنها مقرر نموده است در هر حال احراز هویت طرفین و شهود و مطلعینی که از سوی ایشان معرفی میشوند با مرجع داوری است و این مرجع میتواند از کارشناس و متخصص ارتباطات و فناوری اطلاعات برای حصول اطمینان از درستی اقدام خویش بهره گیرد (السان، ۵۳۸۱)

بسیاری از این کشورها با تصویب قانون تجارت الکترونیکی و قانون امضای دیجیتال و مبادلات الکترونیکی یا با اصلاح قوانین مدنی خود، اقدامات اساسی در راه رسیدن به این مهم صورت داده اند که از جمله میتوان به اصلاح ماده ۹۱۳۱ قانون مدنی فرانسه مصوب ۷۰۸۱ معروف به قانون کد ناپلئون و مواد ۷۲۸۲ و ۸۳۸۲ قانون مدنی کبک (کانادا) مصوب ۲۹۸۱ اشاره کرد. قانون مدنی فرانسه در قسمت دوم ماده ۶-۹۱۳۱ پس از تعریف امضاء، در انطباق با دستورالعمل اروپایی مصوب ۳۱ دسامبر ۹۹۹۱، امضای الکترونیکی را چنین تعریف میکند: «در صورتی که امضا الکترونیکی باشد، این امضا در عمل عبارت از رویه مطمئنی است که شناسایی رابطه امضا را با سندی که منضم به آن است تضمین میکند. اصل بر مطمئن بودن این رویه

است، مگر آنکه دلیل مخالفی در بین باشد. هنگامی که امضای الکترونیکی انجام میشود، هویت امضاکننده و تمامیت سند را با توجه به شرایط مقرر در مصوبه شورای دولتی تضمین میکند (Huet, ۲۰۰۰: ۹۷).

۷. امنیت اطلاعات و محرمانه بودن در داوری آنلاین

از دیگر چالشهای مربوط به هویت در اینترنت، امنیت و محرمانه بودن اطلاعات است. در اکثر رسیدگیهایی که به شیوه آنلاین صورت میگیرد طرفین یا یکی از ایشان متمایل به محرمانه بودن تمام روند دادرسی است. اینترنت شبکههای وسیع است و ارتباط از طریق نامه الکترونیکی یا پایگاه به طور ذاتی امکان دارد که از امنیت کمتری در مقایسه با فکس، نامه یا تلفن برخوردار باشد این خطر وجود دارد که افرادی غیر مجاز به دادههایی که در اینترنت رد و بدل میشوند دست یابند و یا هکرها به رایانهها نفوذ کرده و اسرار را برای دیگران افشاء نمایند. رمزگذاری نقش مهمی در تضمین محرمانه بودن و امنیت اطلاعات دارد رمزگذاری این امکان را برای داور و طرفینی درگیر به وجود میآورد تا بدون پذیرفتن خطر دسترسی افراد به اطلاعات آنها ارتباط برقرار سازند و ارتباط اطلاعاتی امنی را فراهم آورند. برای اینکه یک روند داوری آنلاین موفق باشد محرمانه بودن ضروری بلکه اساسی است؛ همه مکاتبات در ارتباطات آنلاین در فرم نوشتاری در شبکه های غیرایمن صورت میگیرد و برای انتقال اطلاعات بر روی اینترنت نسخه های متعددی که به صورت موقت در طول راه ساخته میشود وجود دارد و سازوکار اینترنت ذاتا چنین است. (مسعودی، ۳۹۳۱) پس بهترین راه برای محافظت از اطلاعات رمز گذاری است. رمزگذاری یک روند خودکار غیر قابل دسترس کردن اطلاعات برای افراد غیر مجاز است که با استفاده از یک الگوریتم و یک رمز صورت میگیرد. رمز گشایی روند معکوس آن است که هنگام استفاده مجدد از آن صورت میگیرد.

اصل محرمانه بودن در روند داوری معمولاً به عنوان یک اصل در داوری بینالمللی محسوب میشود. محرمانه بودن به عنوان یک عامل تعیین کننده در انتخاب این روش جایگزین حل اختلاف در اولویت عدالت در کشور ارائه شده است. در بعضی از ایالت های کشورهایمانند انگلستان و فرانسه، رویه قضایی به صراحت قاعده محرمانه پرونده داوری را تثبیت میکند^۱. در مواردی که چنین نیست، تعهد محرمانه بودن بر مبنای عوامل دیگر، مانند پذیرش احزاب قوانین داوری که اطمینان از محرمانه بودن یا توافق صریح طرفین برای اطمینان از محرمانه بودن داوری است. در صورت عدم وجود چنین مواردی، تعهد محرمانه بودن بر مبنای عوامل دیگری نظیر قبول احکام احکام داوری است که اطمینان از محرمانه بودن یا توافق صریح طرفین برای اطمینان از محرمانه بودن داوری است. دسترسی به تعهد محرمانه بودن نسبتاً گسترده است و شامل احزاب و موسسه داوری میشود. اول و مهمتر از همه، این مربوط به تمام اسناد و اطلاعات ارائه شده توسط طرفین در طول روش الکترونیکی است و نباید در هر شرایطی به اشخاص ثالث افشا شود. وقتی این

¹ . In the United Kingdom, enshrining the requirement of confidentiality, *Ali Shipping Corporation v. Shipyard Trogir*, Court of Appeal, Civil Division, 19 December 1997, [1998], All England Law Report 2, p. 136; in France, Court of Appeal of Paris, 18 February 1986, *Revue de l'arbitrage* [Arbitration Journal], 1986, p. 583, note Georges Flécheux

رأی توسط یک دیوان داوری ایجاد میشود، بحثهای هیئت داوران باید محرمانه باقی بماند و نباید از طرف احزاب یا دبیرخانه موسسه داوری افشا شود. در نهایت، تعهد محرمانه بودن رأی دیوان داوری را دربر میگیرد؛ فقط میتوان آن را با رضایت صحیح طرفین در اختیار عموم قرار داد. (فوجارد و گولدمن) در هر یک از این مراحل رسیدگی به داوری، ارتباطات الکترونیکی محرمانه بودن را تضمین میکند، زیرا دادههای الکترونیکی آسیب پذیرتر از دادههای کاغذی هستند. علاوه بر این، با استفاده از اینترنت، یک بخش محرمانه اطلاعات میتواند به طور گسترده منتشر شود. کمترین نقض محرمانه بودن میتواند عواقب جدی برای طرفین ذینفع داشته باشد. بنابراین، موسسات داوری آنلاین و طرفین، باید پروسهای امنیتی را تضمین کنند تا اطمینان حاصل شود که محرمانه بودن پروندههای داوری از انتشار اطلاعات ناشی از استفاده بیعیب و نقص از فناوری اطلاعات محافظت میشود.

اول از همه، ایمیلها و تبادل دادهها در وب باید محافظت شود، مخصوصاً هنگام تکمیل کردن فرمها در وب سایتها. یک مطالعه اخیراً نشان میدهد مؤسسات داوری آنلاین به ندرت امنیت ایمیل را اعمال میکنند. آنها فقط امنیت فرمهای الکترونیک را با استفاده از پروتکل SSL تضمین میکنند. با این حال، ایمن سازی ایمیل با استفاده از تکنیکهای رمزگذاری و امضای الکترونیک ضروری است، به ویژه هنگامی که اظهارات کتبی و پیوستها مبادله میشود. ثانياً، هر نهاد باید با منابع کافی فناوری اطلاعات برای حفاظت از پایگاه های اطلاعاتی خود از حمله های خارجی تجهیز شود. در عمل، ارزیابی فایروالهای مؤسسات داوری آنلاین دشوار است. (اسکولز، ۲۰۰۱: ۹۴).

۸. حریم خصوصی

مسئله مهم دیگر حریم خصوصی است که باید در رسیدگی آنلاین مورد توجه قرار گیرد، طرفین باید از محل هایی که در آن اطلاعات شخصیشان محافظت شده و راههایی که اطلاعات شخصیشان توسط شخص یا مؤسسه رسیدگی کننده استفاده یا ذخیره میشود آگاه شوند. با استفاده از استراتژیک از امکانات امنیت شبکه این امکان وجود دارد که حفظ حریم خصوصی همه طرفین درگیر در روند حل اختلاف آنلاین تضمین گردد. در اینجا رمزگذاری نقش کلیدی را بازی میکند در سیاست حفظ حریم خصوصی طرفین همچنین میبایست مطلع شوند که سیاستهای حل اختلاف آنلاین از تکنولوژی کوکی برای نگهداری اطلاعات استفاده میکند چرا که این فناوری در مسائل امنیت شبکه به همان اندازه که میتواند مفید باشد خطرناک است و ممکن است مورد سوء استفاده واقع گردد و بسان شمشیری دولبه عمل کند.

۹. توسعه زیرساختهای الکترونیک به عنوان راهبردی برای توسعه داوی آنلاین

یک نیاز اساسی دیگر برای موفقیت داوری آنلاین دسترسی به تکنولوژی اینترنت در سراسر جهان است. برای معرفی داوری آنلاین به عنوان یک روش مفید بیش از هر چیز میبایست تجهیزات اینترنتی و رایانه ای را فراگیر و در دسترس عموم قرار داد. خوشبختانه این مورد در کشور ما با استقبال مردم مواجه شده، به

طوری که طبق آمار سال ۲۰۰۶ میلادی میزان افرادی که در ایران از اینترنت استفاده میکردند به هفت و نیم میلیون نفر رسید و ایران مقام دوم را برای استفاده از اینترنت در خاورمیانه کسب کرد. ولی متأسفانه این رشد به صورت یکسان در نقاط مختلف ایران توزیع نشده است و کاربران اینترنت در ایران غالباً ساکنین کلان شهرها و افرادی از طبقات سنی جوان و نوجوان را تشکیل میدهند. نکته قابل ذکر دیگر در این خصوص لزوم افزایش پهنای باند و کاستن از نوسانات شبکه آنلاین کشور است که البته در سالهای اخیر در رسیدن به استانداردهای جهانی گام مثبتی در این زمینه برداشته شده است (مسعودی، ۳۹۳۱: ۴۳).

ارتباطات الکترونیکی در قراردادهای بین المللی بر قراردادهای مصرف کننده (بند ۲) (ECC (a) اعمال نمیشود. بنابراین، هنوز هم مشکلساز است که آیا قراردادهای داوری بین المللی که شامل مصرف کنندگان میشود، تحت کنوانسیون سال ۸۵۹۱ نیویورک معتبر است یا خیر، که موجب عدم اطمینان قانونی میشود. این یک تابع از اجرای ناسازگار ملی در این دستورالعمل در مورد شرایط ناعادلانه در قراردادهای مصرفی است که اعتبار قراردادهای داوری قبل از بحث را در قراردادهای مصرف کننده به طرحهای داوری ملی مربوط میکند. به عنوان مثال، ماده ۱۶۲۰ قانون مدنی فرانسه، داوری در قراردادهای مصرف کننده داخلی را مجاز نمیداند. با این حال، مقررات ماده ۱۶۲۰ بر داوری بین المللی اعمال نمیشود. در حقیقت، دادگاه فرانسوی حداقل دو بار تأیید کرد که مقررات داوری پیش شرط بندی در رابطه با مصرف کنندگان در زمینه بین الملل معتبر بوده است (Cole, ۲۰۱۴: ۷۲۲).

پتانسیل بالقوه داوری آنلاین به ویژه در زمینه مصرف کننده بسیار جذاب است، زیرا بسیاری از اختلافات مصرف کننده شامل مبالغ هنگفتی هستند که باعث میشود داوری آنلاین سنتی غیر عملی باشد. به همین علت، در زمینه تجارت الکترونیک داوری آنلاین بسیار مفید است، زیرا به مصرف کنندگان این اجازه را میدهد تا در مواردی همچون اختلافات در دادگاه و تفاوت‌های زبانی، استفاده از یک زبان خارجی و ویژگیهای عدالت مدنی که اغلب به عنوان موانع عمده دسترسی به عدالت در زمینه قراردادهای مصرف کننده محسوب میشوند، در امان بمانند.

نتیجه گیری

با گسترش استفاده از ابزارهای الکترونیکی برای انجام معاملات در فضای مجازی، روشهایی نیز باید برای حل و فصل اختلافات ناشی از معاملات الکترونیکی در نظر گرفته شود. یکی از شیوه‌ها، داوری با استفاده از تکنیکهای آنلاین است. تمام اصول و قواعدی که طرفین و داور مکلف هستند در داوری سنتی رعایت کنند باید در داوری آنلاین نیز مراعات نمایند. یکی از اصول مکتوب بودن توافقنامه داوری است که در قوانین متعددی مورد اشاره قرار گرفته است. رعایت اصل بیطرفی و مساوات بین طرفین باید محترم شمرده شود در غیر اینصورت موجبی برای نقض رای صادره خواهد بود. آرای صادره از داوری آنلاین نیز مانند داوری سنتی معتبر و لازم الاجرا هستند و بدین منظور باید به طرفین ابلاغ گردد. هم در حقوق ایران و هم در حقوق فرانسه صراحتاً به داوری آنلاین اشاره‌ای نشده است. اما با دقت در قانون داوری بین‌المللی

میتوان اشارات و راهکارهای مناسبی برای داوری آنلاین مشاهده کرد. فرانسه قوانین داوری خود را با فرمان شماره ۲۰۱۱-۸۴ از تاریخ ۳۱ ژانویه ۲۰۱۱ اصلاح کرد که بخشی از قانون دادرسی مدنی است. بنابراین، اکثر مقررات قانونی و اصول قانونی حاکم بر داوری در آن است. تعدادی از مفاد مربوط به داوری نیز در سایر مقررات یافت میشود. به عنوان مثال، اصول مربوط به **arbitrability** را میتوان در قانون مدنی فرانسوی (CC) یافت .

به مثابه داوری خارجی در داوری آنلاین نیز طرفین اختلاف و داوران در داوری اینترنتی همیشه باید قانونی بودن موافقتنامه داوری، آیین دادرسی حاکم بر داوری، مکان داوری و شکل آرا را در نظر بگیرند. رعایت این موارد سبب میشود که داوری آنلاین در چارچوب قوانین ملی و معاهدات بین المللی موجود، قابل اعمال گردد.

منابع

۱. ابوترابی زارچی، محمد(۳۸۷۱) داوری برخط و مسائل حقوقی آن، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی.
۲. پارسا، الهه(۵۳۹۱). اصول حاکم بر داوری با استفاده از تکنیکهای آنلاین، کنفرانس جهانی روانشناسی و علوم تربیتی، حقوق و علوم اجتماعی در آغاز هزاره سوم، صص ۱۲-۱.
۳. پورنوری، محمد (۲۳۸۱). حمایت از آرای داوری در ایران، داوری نامه، شماره ۱، صص ۹۲۰-۲۱۵
۴. توسلی نائینی؛ بدریزاده، سیما (۳۹۳۱) داوری تجاری بین المللی در فضای مجازی، مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، دوره ششم، شماره اول، بهار ۳۹۳۱، صص ۵۸-۱۶.
۵. السان، مصطفی(۵۳۸۱). جنبههای حقوق داوری آنلاین، نامه مفید قم، دوره دوم، شماره دوم، صص ۱۰۶-۷۹
۶. کاتوزیان، ناصر) ۵۳۸۱(. حقوق مدنی؛ قواعد عمومی قراردادها؛ مفهوم، انعقاد و اعتبار قرارداد، ج ۱، چ هفتم، تهران: انتشارات سهامی انتشار.
۷. مسعودی، رضا) ۳۹۳۱(. داوری آنلاین، چاپ اول، تهران: انتشارات بهینه.

۸. Cachard, O. (2003), international commercial arbitration electronic

arbitration.Copy right united nation available

from:<http://www.uncad.org>.

۹. Fouchard P, Gaillard E and Goldman B, On International Commercial Arbitration, no. 1374.

۱۰. Hill.R. (1997), "The internet, electronic commerce and dispute

resolution: comments" journal of international arbitration, vol:14,

No4,103-110.20

11.Hornle, Julia, (2003), "online dispute resolution: The emperor s new cloths? Benefits and pitfall of online dispute resolution and its application to commercial arbitration", international review of law computer & technology,vol1^y, No1,1-1^y.

۱۱. Huet, j (200). Vers une consecration de la preuve et de la signature electronique: Dalloz, doctr. no. 6.
۱۲. Larousse, de Poche, (2005), Larousse, Paris.
۱۳. Morek.R , (2000), Admissibility within the current legal framework, www.odr.info/Re%20greetings. Soudi Arabia Law,
۱۴. Schultz, T et al (2001). Online Dispute Resolution: The State of the Art and the Issues, University of Geneva, accessed on the Internet at: <http://www.online-adr.org>, p. 49.
۱۵. Wang, Faye Fangfei, (2008),"online dispute resolution: technology, management and legal practice from an international perspective. Oxford, England.1-147.
۱۶. Yu, Hong-lin & Nasir, Motassem, (2003), canonline arbitration exist within the traditional arbitration framework?, journal of international arbitration, vol:20, No5,463-473.